

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันที่อยู่คู่กับสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยตราบจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน พระสงฆ์ถือเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง ชาวบ้านกับพระสงฆ์ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในการดำรงชีวิต อีกทั้งวัดยังเป็นแหล่งข้อมูล ข่าวสารทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่รัฐจะมีมาสู่ประชาชนผ่านทางเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งได้แก่ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยภายในประเทศและปัจจัยภายนอกประเทศ กล่าวคือ ปัจจัยภายในประเทศ ได้แก่ การฟื้นฟูบูรณะประเทศภายหลังจากเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 การพระศาสนาได้รับการทำนุบำรุงอย่างมากควบคู่ไปกับการเมืองและเศรษฐกิจ ทำให้พระสงฆ์เกิดการปรับตัวและปรับเปลี่ยนแนวความคิดและบทบาทของตนให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐด้วย ขณะที่ปัจจัยภายนอกประเทศอันเกิดจากการติดต่อกับบรรดาชาติตะวันตกต่างๆ ทำให้สถาบันสงฆ์รับเอาแนวความคิดวิธีการแบบตะวันตกซึ่งเป็นแนวความคิดที่เอื้อต่อการปกครองของฝ่ายอาณาจักรหรือรัฐเข้ามาด้วย จนทำให้พุทธศาสนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 มีสถานะและบทบาทเป็นศาสนาและอุดมการณ์ของรัฐ (ผาสุกและคริส, 2542)

การสถาปนารมมยุติกนิคายของพระเจ้าวชิรญาณเถระหรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือได้ว่าเป็นการปฏิรูปพุทธศาสนาที่สำคัญครั้งหนึ่งของสถาบันสงฆ์ไทยและทำให้สถาบันสงฆ์กลายเป็นเครื่องมือและอุดมการณ์ของรัฐในเวลาต่อมาด้วย เมื่อคณะสงฆ์ไทยมีการแบ่งออกเป็นสองนิกายคือ มหานิกายและธรรมยุติกนิคาย อันนำมาสู่ความขัดแย้งภายในสถาบันสงฆ์ระหว่างพระสงฆ์ทั้งสองนิกาย ทำให้รัฐต้องเข้ามามีส่วนในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งดังกล่าวจนนำไปสู่การออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ในพ.ศ. 2445 ที่มีระบบมหาเถรสมาคมทำหน้าที่ควบคุมดูแลคณะสงฆ์ โดยมีรูปแบบการปกครองเหมือนกับการปกครองทางราชอาณาจักรซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นว่าสถาบันสงฆ์อยู่ภายใต้อำนาจการกำกับดูแล

ของรัฐแล้ว ขณะเดียวกันอำนาจการควบคุมดูแลพระสงฆ์ส่วนใหญ่ก็ตกอยู่กับพระสงฆ์
 ธรรมยุติกนิกายซึ่งเป็นพระฝ่ายเจ้าในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และมี
 จำนวนน้อยกว่าพระมหานิกายซึ่งเป็นนิกายเดิมด้วย

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 แล้ว คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา
 (คณินิตย์, 2528) ซึ่งไม่พอใจในรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้ระบบเถรสมาคมที่ให้พระ
 ธรรมยุติกนิกายปกครองพระมหานิกายซึ่งมีจำนวนมากกว่าได้ แต่พระมหานิกายไม่สามารถ
 ปกครองพระธรรมยุติกนิกายที่มีจำนวนน้อยกว่าได้ จึงทำการเคลื่อนไหวและเรียกร้องให้การ
 ปกครองภายในคณะสงฆ์มีความเสมอภาคและความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นตามกระแสของ
 ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของประเทศในขณะนั้น จนกลายเป็นแรงผลักดันส่วน
 หนึ่งที่ทำให้เกิดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ขึ้น โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้นำเอา
 ระบบสังฆสภาและสังฆมนตรีมาใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งระบบดังกล่าวก็เป็นการนำเอา
 รูปแบบการปกครองของฝ่ายอาณาจักรมาใช้ในฝ่ายศาสนจักรเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติ
 ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 เพียงแต่ต่างกันที่รูปแบบการปกครองประเทศในช่วงเวลาที่
 ออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 นั้น ประเทศอยู่ภายใต้การปกครองแบบ
 สมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ออกมาในสมัยที่ประเทศมีการ
 ปกครองแบบประชาธิปไตย จึงแสดงให้เห็นว่ารูปแบบการปกครองประเทศในแต่ละสมัยมีผล
 และอิทธิพลต่อสถาบันสงฆ์ในการปรับเปลี่ยนบทบาทของตนให้สอดคล้องต่อนโยบายการ
 ปกครองของรัฐในแต่ละช่วงเวลาด้วย

ในช่วง พ.ศ. 2500-2516 อันเป็นระยะเวลาที่ประเทศไทยมีการปกครองประเทศภายใต้
 ระบอบประชาธิปไตยแบบเผด็จการทหารของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501-2506)
 และจอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ. 2506-2516) นั้น มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์
 พ.ศ. 2505 โดยมีการนำระบบมหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.
 121 กลับมาใช้อีกครั้งแทนระบบสังฆมนตรีในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ทำให้
 รัฐบาลเผด็จการทหารเข้ามามีบทบาทในการจัดการสถาบันสงฆ์มากขึ้นเหมือนกับรัฐในสมัยที่
 ใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งบทบาทดังกล่าวของรัฐบาลยังคงดำรง
 อยู่ต่อไปอีกนานภายในสถาบันสงฆ์ไทยเนื่องจากสถาบันสงฆ์จะถูกดึงเข้ามาใช้เป็นเครื่องมือ
 ในทางการเมืองเพื่อสร้างความชอบธรรมและความมั่นคงในอำนาจการปกครองของผู้นำ
 ประเทศและในขณะเดียวกันศาสนาก็ยังถูกนำมาใช้ในการสร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศชาติ
 ด้วย

ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา อิทธิพลทางการเมืองระหว่างประเทศของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อประเทศไทยนั้นอยู่ในภาวะที่สูงมาก สหรัฐอเมริกาต้องการใช้ประเทศเป็นแนวป้องกันและต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังแพร่ระบาดอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้สิ้นสุดลง

สำหรับในประเทศไทย พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ก่อตั้งขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2485 (พริกมณี, 2535: 100) มีสมาชิกพรรคกระจายอยู่ทั่วประเทศโดยมีฐานที่มั่นสำคัญอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของไทยที่สามารถติดต่อกับประเทศลาวและจีนได้ ซึ่งทั้งสองประเทศนี้ต่างก็มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นการปกครองโดยพรรคคอมมิวนิสต์ในช่วงเวลาต่อมาด้วย ดังนั้นจึงทำให้ภาคอีสานมีการแทรกซึมของลัทธิคอมมิวนิสต์ รัฐบาลจึงได้ดำเนินนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างหนักทั้งการจับกุมและประหารชีวิตผู้ต้องสงสัยว่าเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ไม่เว้นแม้แต่ในสถาบันสงฆ์ที่มีการนำเอาข้อหาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์มากล่าวหากันในหมู่พระสงฆ์เพื่อแย่งชิงอำนาจในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ ทั้งนี้ก็โดยอาศัยอำนาจทางการเมืองเข้ามาดำเนินการด้วย ดังเช่นในกรณีของพระพิมลธรรม(อาจ อาสโภ) อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นต้น

แต่ในเวลาเดียวกันรัฐบาลได้ใช้พระสงฆ์เป็นเครื่องมือในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ทั่วประเทศด้วยโดยเฉพาะภาคอีสานที่มีการแทรกซึมของลัทธินี้มาก โดยรัฐมุ่งเน้นไปที่พระสงฆ์สายพระอรหันตวิสัยหรือสายพระป่า ซึ่งเป็นพระสายวิปัสสนาที่ออกธุดงค์และปรับตัวเข้ากับชุมชนชนบทได้ แต่อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ทั้งพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายและพระสงฆ์มหานิกายทั้งที่มีอยู่เดิมและที่เพิ่งจะเดินทางเข้าไปในพื้นที่ ต่างก็มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนชนบทไทยด้วยกันทั้งสิ้น เพราะพระสงฆ์มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่ารัฐ รัฐสามารถใช้พระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการเรียกความศรัทธาจากประชาชนและชักจูงให้ประชาชนเชื่อฟังและปฏิบัติตามนโยบายของรัฐได้

จากที่กล่าวมาข้างต้น ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและมีอิทธิพลต่อสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนั้น ย่อมส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสถาบันสงฆ์เพราะรัฐถือว่าสถาบันสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ เป็นองค์กรหนึ่งของรัฐที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของตนให้เป็นที่ไปตามนโยบายของรัฐด้วย ขณะเดียวกัน ฝ่ายสถาบันสงฆ์ก็มีความจำเป็นที่ต้องอาศัยอำนาจรัฐเข้าไปจัดการภายในองค์กรของตนเพื่อความสงบเรียบร้อย แต่ทั้งนี้อาจมีพระสงฆ์บางกลุ่มใช้อำนาจดังกล่าวไปในทางมิชอบเพื่อประโยชน์

ของตนภายในสถาบันสงฆ์อีกด้วย อย่างไรก็ตาม รัฐเองก็ยังคงมีความพยายามที่จะเข้าไปแทรกแซง การจัดการภายในสถาบันสงฆ์ โดยเฉพาะการพยายามเข้ามาปฏิรูปสถาบันสงฆ์ภายใต้การ ดำเนินงานของมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งความพยายาม ดังกล่าวของรัฐก็ย่อมมีปฏิกิริยาตอบโต้จากคณะสงฆ์ทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย กลุ่มสงฆ์ที่ไม่ เห็นด้วยและคัดค้านนั้นมีเหตุผล ข้อโต้แย้งหรือวิธีการต่อต้านอย่างไร และการต่อต้านดังกล่าว รัฐบาลมีการดำเนินการอย่างไรต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ทั้งในส่วนของกลุ่มสงฆ์ที่ไม่เห็นด้วย และต่อต้านนโยบายของรัฐกับกลุ่มสงฆ์ที่มีแนวคิดขัดแย้งกันเอง นอกจากนี้การพยายามที่จะ ปฏิรูปสถาบันสงฆ์ของรัฐโดยเข้าแทรกแซงภายในมหาเถรสมาคมนั้น มีลักษณะและวิธีการ ดำเนินการอย่างไรที่เป็นเหตุให้กลุ่มสงฆ์ไม่พอใจและต่อต้านการกระทำดังกล่าว ขณะเดียวกัน สังคมอันได้แก่ ประชาชนและองค์กรต่าง ๆ มีการแสดงปฏิกิริยาอย่างไรต่อปัญหาและความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการแทรกแซงทางการเมืองของรัฐบาลภายใต้ระบอบ ประชาธิปไตยแบบเผด็จการทหาร

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของสถาบันสงฆ์ที่มีต่อการเมืองการปกครองก่อน พ.ศ. 2500
2. เพื่ออธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับการเมืองในช่วง พ.ศ. 2500-2516

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงบทบาทของสถาบันสงฆ์ที่มีต่อการเมืองการปกครองในช่วงก่อนพ.ศ. 2500
2. ได้เรียนรู้ว่า สถาบันสงฆ์ในฐานะเป็นองค์กรหนึ่งของรัฐก็มีหน้าที่เช่นเดียวกับ องค์กรอื่น ๆ ที่ต้องมีการปรับตัวตามนโยบายของรัฐบาลด้วย
3. ได้เข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับการเมืองในช่วง พ.ศ. 2500-2516
4. ได้เข้าใจปัญหาและผลกระทบของการเมืองที่มีต่อสถาบันสงฆ์ไทยในช่วง พ.ศ. 2500-2516

วิธีการวิจัย

ในการวิจัยจะเน้นการศึกษาในเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านเอกสารและการประยุกต์ใช้องค์ความรู้อื่น ๆ ทางสังคมศาสตร์ในลักษณะสหวิทยาการ (Inter-disciplinary Approaches) ได้แก่ ความรู้ทางรัฐศาสตร์การเมืองและสังคมวิทยาสาสนา เพื่อประกอบการนำเสนอแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ข้อเท็จจริงและหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

1. หลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่ เอกสารทางราชการ เช่น ประกาศพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ แลลงการณ์คณะสงฆ์ ราชกิจจานุเบกษา คำปราศรัย ฯลฯ ที่สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ สำนักหอสมุดแห่งชาติ และมหาเถรสมาคม วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น
2. หลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความทางวิชาการ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ สำนักหอสมุด หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะต่าง ๆ ของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย สำนักหอสมุดแห่งชาติ ศูนย์เอกสารแห่งชาติ รวมทั้งแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตของการวิจัย

1. เน้นศึกษาเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองที่มีต่อสถาบันสงฆ์โดยเฉพาะบทบาทของสถาบันสงฆ์กับการเมืองไทยในช่วง พ.ศ. 2500-2516
2. เน้นศึกษาอิทธิพลทางการเมืองของสหรัฐอเมริกาในช่วง พ.ศ. 2500-2516 ที่มีผลต่อการวางแผนคิดและนโยบายทางการเมืองของไทยโดยเฉพาะนโยบายการต่อต้านคอมมิวนิสต์ซึ่งสถาบันสงฆ์ถูกดึงเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย
3. ประเด็นความขัดแย้งระหว่างนิกายภายในสถาบันสงฆ์ หมายถึง ความขัดแย้งระหว่างสองนิกายสำคัญคือ มหานิกายและธรรมยุติกนิกายเท่านั้น

นิยามศัพท์

1. คณะสงฆ์ หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน หรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับก่อนพระราชบัญญัติฉบับปัจจุบัน ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535)
2. สถาบันสงฆ์ หมายถึง บรรดาพระภิกษุทั้งหมดในฐานะที่รวมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรหนึ่งของสังคมในที่นี้หมายถึง สถาบันสงฆ์ในสังคมไทย
3. การเมือง หมายถึง การใช้อำนาจหน้าที่แจกแจง แบ่งปัน และจัดการให้คนในสังคมมีความสงบสุข

การตรวจเอกสาร

ในการศึกษาเรื่อง สถาบันสงฆ์กับการเมืองไทย พ.ศ. 2500-2516 นี้ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดและผลงานวิจัย เพื่อใช้ประกอบในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวดังนี้

1. แนวความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนา
2. แนวความคิดของพระสงฆ์เกี่ยวกับการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับอำนาจการเมือง
3. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าพระบรมศาสดาของศาสนาพุทธทรงประกาศหลักพุทธธรรมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ดังที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและได้ยกมากล่าวในที่นี้ ดังนี้

อัครัญญสูตร

ในพุทธศาสนามีการกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการกำเนิดของรัฐ ผู้ปกครองและผู้ได้ปกครองที่มีปรากฏอยู่ในพระสูตรคือ อัครัญญสูตรซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระบาลีสถิตตันตปิฎกตอนทีฆนิกายปาฏิวารค นั้น สมบัติ จันทรวงศ์และชัยอนันต์ สมุทวนิชย์ได้สรุปสาระดะเกี่ยวกับกำเนิดของรัฐ ผู้ปกครองและผู้ได้ปกครองจากอัครัญญสูตรไว้(สมบัติและชัยอนันต์, 2523: 35-37) ดังนี้

1. สภาวะธรรมชาติดั้งเดิมเป็นสภาวะที่สงบสุข อุดมสมบูรณ์ ต่างคนต่างอยู่โดยปราศจากกฎหมายและอำนาจของรัฐ มนุษย์ดำรงชีพได้โดยอาศัยปัจจัยเลี้ยงชีพขั้นพื้นฐานคืออาหารจากพื้นดินอันอุดม สภาวะธรรมชาติดั้งเดิมปราศจากการกดขี่ขูดรีด (exploitation)
2. สังคมดั้งเดิมไม่มีทรัพย์สินส่วนบุคคลเพราะมนุษย์ไม่รู้จักรการสะสม ทรัพยากรตามธรรมชาติเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน
3. ครอบครัวยุคหลังชุมชน ชุมชนดั้งเดิมมีลักษณะเป็นเพียงที่รวมของมนุษย์ที่ไม่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวต่อกัน นอกเหนือไปจากการเป็นเพียงสัตว์โลกที่มีชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ กล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นชุมชนนุพกาล
4. มนุษย์ในชั้นแรกไม่มีกิเลส แม้ว่าอาจมีสัญชาตญาณในการสืบพันธุ์ แต่ก็ยังมิได้กระทำการสมสู่กันอย่างมีความผูกพันเป็นเจ้าของ ต่อมาเมื่อคู่สมสู่อยู่กินกันเป็นประจำ บ้านเรือนครอบครัวจึงเกิดขึ้น เมื่อเกิดครอบครัว ความผูกพันเฉพาะครอบครัว ทำให้เกิดความคิดสะสมหากรรมสิทธิ์ส่วนครอบครัว ก่อให้เกิดการแบ่งปันปักเขตทำมาหากิน

5. มนุษย์มีคิมีชั่ว ผู้ที่ชอบแสวงหาของที่ไม่ใช่ของตน ทำให้สังคมเริ่มระส่ำระสาย ในขั้นแรกการลงโทษผู้กระทำผิดเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน นานเข้ามนุษย์ไม่สามารถจัดการกับภัยของตนโดยลำพังได้ จึงขอให้บุคคลที่มีกำลังแข็งแรงกว่า มีคุณธรรม เป็นผู้ทำหน้าที่แทน โดยมีค่าตอบแทนเป็นการสมมติให้บุคคลนั้นเป็นผู้นำ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างมหาชนสมมติกับคนอื่น ๆ ในสังคมอยู่ในรูปสัญญา เป็นความสัมพันธ์ทางหน้าที่มากกว่าการยอมรับในบุญญาธิการว่าผู้ปกครองเป็นสมมติเทวราช

6. ตามอัครัญญสูตรนั้น การมอบอำนาจให้ผู้ปกครองซึ่งเป็น “มหาชนสมมติ” เป็นการให้อำนาจในการปกป้องคุ้มครอง ช่วยเป็นผู้ตัดสินในกรณีที่มีการขัดแย้งกันในสังคม การให้ข้าวสาลีเป็นสิ่งตอบแทน มีลักษณะเป็นการมอบทรัพย์สินบางส่วนให้กับผู้ที่ปกป้องคุ้มครองรักษาความสงบ ไม่ปรากฏว่าผู้ปกครองได้รับการมอบอำนาจให้กระทำการอย่างอื่นนอกเหนือไปจากการปกป้องคุ้มครอง ดังนั้นหน้าที่สำคัญที่สุดของผู้ปกครองจึงได้แก่การลงโทษผู้กระทำความผิด

7. แนวความคิดที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในอัครัญญสูตรได้แก่ ความเสมอภาคของมนุษย์ ชาติกำเนิดมิใช่เป็นเครื่องกำหนดฐานะและคุณค่าของคน แต่เป็นการประพฤติปฏิบัติหรือการกระทำมากกว่าอย่างอื่น

8. แนวความคิดทางการเมืองอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความขัดแย้งและการเอาวัดเอาเปรียบกันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องมียุทธ มีผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ถ้าไม่มีความขัดแย้งและไม่มีการเอาวัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมียุทธ

การบรรยายถึงลักษณะของสภาพธรรมชาติดั้งเดิม ตามที่ปรากฏอยู่ในอัครัญญสูตรและกำเนิดของรัฐ และอำนาจของรัฐนั้นเป็นข้อเปรียบเทียบที่มีความหมายทางปรัชญาการเมืองลึกซึ้งประการหนึ่งคือ สภาพธรรมชาติดั้งเดิมนั้นเป็นสภาพอุดมคติ รัฐในอุดมคติคือ การปราศจากรัฐนั่นเอง ดังนั้นสิ่งที่น่าสนใจก็คือ มนุษย์เริ่มต้นจากจุดที่ไม่มีรัฐ และเมื่อมีรัฐแล้ว รัฐก็เปลี่ยนแปลงและบทบาทไปตามกาลเวลาจนในที่สุด ความหวังก็มาอยู่ที่การไม่มีรัฐอีก แม้คตินิยมของพวกเขาประชาธิปไตยก็ยังถืออยู่ว่า รัฐบาลที่ดีที่สุดคือ รัฐบาลที่ปกครองน้อยที่สุด (หรือใช้อำนาจรัฐน้อยที่สุด) (สมบัติ และ ชัยอนันต์, 2523: 37)

ในขณะที่สมบูรณ (2527, 17-19) ได้สรุปทรรศนะเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองระบบการปกครองและการปกครองที่ดีที่ได้จากอัครัญญสูตรไว้ดังนี้

1. วิวัฒนาการสังคมการเมืองและความจำเป็นต้องการปกครอง

วิวัฒนาการของมนุษย์จนกระทั่งก่อตั้งเป็นสถาบันครอบครัว และขยายเป็นสถาบันสังคมที่ใหญ่ขึ้นจนกระทั่งจำเป็นต้องจัดระเบียบการปกครองให้เป็นระบบขึ้น ในทรรศนะของพุทธศาสนาแล้ว กระบวนการวิวัฒนาการดังกล่าวมีลักษณะเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ความจำเป็นที่ต้องจัดระเบียบสังคมและระเบียบการปกครองนั้น เนื่องมาจากความบกพร่องไม่สมบูรณ์ของสังคมอันเนื่องมาจากการขาดความรับผิดชอบ ความเห็นแก่ตัวและค้อยศีลธรรมของมนุษย์ วิวัฒนาการของสังคมการเมืองอาจแยกพิจารณาเป็นขั้นตอนดังนี้

1.1 โลกเกิดจากรธาตุซึ่งเดิมมีความร้อนจัด ต่อมาค่อย ๆ เย็นลงและเป็นโลก มีแผ่นดินและพื้นน้ำ มีอากาศ มีฤดูกาล

1.2 ต่อจากนั้นจึงมีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้น มีพืช สัตว์ และมนุษย์ ตามลำดับมนุษย์ต่าง ๆ เหล่านั้นในขั้นแรกมิได้มีผิวพรรณและเพศผิดแผกต่างกัน ต่างดำรงชีพอยู่บนปัจจัยพื้นฐานคือ อาหารซึ่งได้จากพื้นดินอันอุดมสมบูรณ์และเป็นทรัพยากรธรรมชาติส่วนรวม มนุษย์ยังไม่รู้จักสะสม ความคิดเรื่องทรัพย์สินส่วนบุคคลจึงยังไม่มี มนุษย์มีความดีพร้อมปราศจากความขัดแย้ง

1.3 มนุษย์เริ่มสูญเสียความดี เมื่อเกิดความแตกต่างทางกายภาพและผิวพรรณขึ้น เกิดการเหยียดผิวพรรณ เกิดความรู้สึกปฏิบัติในเพศตรงข้าม ความรู้สึกเป็นพรรคเป็นฝักฝ่ายเกิดขึ้น

1.4 การสืบพันธุ์เป็นสัญชาตญาณที่สำคัญของมนุษย์และเป็นเหตุให้เกิดครอบครัว ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของสังคม เมื่อเกิดครอบครัวแล้วทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันเฉพาะครอบครัว จึงเกิดความคิดที่จะสะสม ต้องจัดสรรแบ่งปันปกป้องเขตที่ดินอันเป็นทรัพยากรที่มาของอาหาร ความคิดและการปฏิบัติเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลเกิดขึ้น

1.5 เมื่อสังคมเติบโตขึ้น มนุษย์มีมากขึ้น ภาวะที่แท้จริงของมนุษย์คือ มนุษย์มีดีมีชั่วก็ปรากฏชัดขึ้นเนื่องจากความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความเกียจคร้าน แม้จะมีการแบ่งปัน จับจองทรัพยากรธรรมชาติเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลแล้วยังมีคน โลกหรือเกียจคร้านอยากได้ของผู้อื่น จึงเกิดการลักขโมย การพุดปดและนำไปสู่การทะเลาะวิวาท ผลคือทำให้สังคมปั่นป่วน

ระตำระสาย ยิ่งไม่มีกฎระเบียบทางสังคมกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไว้ ไม่มีผู้ใช้อำนาจ บังคับ ทำให้สังคมไม่น่าอยู่และผู้คนต้องเดือดร้อน ผู้มีกำลังมากไร้คุณธรรมก็เบียดเบียนรังแกผู้ อ่อนแอกว่า

1.6 ในสภาวะธรรมชาติ มนุษย์ต้องการความสุขความสงบ ความเดือดร้อน ระตำระสายจึงไม่ใช่ความต้องการของมนุษย์ มนุษย์จึงรวมใจกันหาทางแก้ปัญหาโดยการขอให้ ผู้มีความสามารถเข้มแข็ง ทำหน้าที่จัดปิดเปิดความระตำระสายในสังคม โดยให้อำนาจลงโทษ ผู้กระทำความผิดในสังคมเป็นผู้ปกครองคุ้มครองทรัพย์สิน ไร่นา และชีวิต เป็นผู้ตัดสินในกรณีมี ความขัดแย้งในสังคม

1.7 ผู้ที่ได้รับเลือกนี้มีฐานะเป็นหัวหน้า เป็นตำแหน่ง “มหาชนสมมติ” เพราะเป็น ผู้ที่ได้รับเลือกจากประชาชน บางครั้งเรียกว่า “ราชา” เพราะเป็นผู้ที่ทำความสุขใจดีใจให้ผู้อื่น หรือบางครั้งเรียกว่า “กษัตริย์” เพราะเป็นผู้คุ้มครองปกป้องไร่นาของประชาชน ผู้ปกครองหรือ หัวหน้านี้จะอยู่ในตำแหน่งได้นานตราบเท่าที่ไม่ใช้อำนาจในทางที่ผิดหรือเป็นทรราช หาก กระทำความผิดประชาชนมีสิทธิถอดถอนหรือฆ่าเสียได้

กล่าวโดยสรุป ความจำเป็นที่ต้องมีการปกครองนั้นเนื่องมาจากความบกพร่องของสังคม อันเกิดจากการกระทำของมนุษย์เองประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเมื่อสังคมขยายใหญ่ขึ้น จำเป็นต้องมีกฎระเบียบและผู้บังคับใช้ระเบียบ

ข้อสรุปที่ได้จากอัครัญญสูตรเกี่ยวกับแนวความคิดทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการ กำเนิดของรัฐและการใช้อำนาจของผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองนี้ ข้อสรุปของสมบูรณ (2527) และสมบัติ และชัยอนันต์ (2523) นั้น เป็นไปในแนวทางเดียวกัน แต่อาจจะแตกต่างกันบ้าง เล็กน้อยในรายละเอียดส่วนย่อย เช่นเดียวกับปรีชา (2534: 21) ที่เห็นว่า

...อัครัญญสูตรกล่าวถึง กำเนิดของมนุษย์ สังคม ความคิดทางการเมืองและสถาบัน ทางการเมือง โดยแสดงลำดับวิวัฒนาการมาเป็นขั้น ๆ คนปัจจุบันเมื่ออ่านอัครัญญสูตร อาจเห็นเป็นเรื่องเหลวไหลเพราะไม่สอดคล้องกับความคิดทางวิทยาศาสตร์ แต่ถ้า พิจารณาในแง่ลำดับเหตุผลแล้วจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงการเกิดของรัฐโดย ธรรมชาติและธรรมชาติที่ว่านี้ก็นั่น ไปถึงพื้นฐานทั้งทางกายและทางใจของมนุษย์...

2. การปกครองและผู้ปกครองที่ดี

การปกครองที่ดีในทัศนะพุทธศาสนามีความคล้ายคลึงกับทัศนะทางปรัชญาการเมืองสากลคือ การปกครองที่ดีจะต้องเป็นระบบการเมืองที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมที่ดี มีระเบียบ มีความสุขและอุดมสมบูรณ์ ปัญหาประการสำคัญที่ต้องพิจารณา คือ ระบบการปกครองแบบใดจึงจะบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ซึ่งในทัศนะของพุทธศาสนา ระบบการปกครองที่ดีอาจจะเป็นระบบการปกครองแบบใดก็ได้ที่ยึดหลักการสำคัญดังต่อไปนี้ (สมบุญ, 2534: 28)

2.1 การได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมากที่สุด อำนาจของผู้ปกครองมิใช่เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่ของตนเอง แต่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน

2.2 ความมั่นคงของระบบการปกครองหรือของรัฐบาลและผู้ปกครองมิใช่เป็นจุดหมายหรือจุดประสงค์ขั้นสุดท้ายของระบบการเมืองการปกครอง แต่เป็นเพียงเครื่องมือที่ใช้สร้างสรรค์ประโยชน์สุข สวัสดิภาพและความสงบสุขของสังคม

2.3 ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยเน้นความเท่าเทียม การปราศจากชนชั้นวรรณะจากชาติกำเนิด ความเสมอภาคทางเพศเน้นเสรีภาพด้วยการห้ามมิทาส รวมทั้งการแนะนำให้ใช้หลักเหตุผลในการพิจารณาตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ดังปรากฏในกาลามาสูต

2.4 ผู้ปกครองจะต้องมีคุณสมบัติและมีแนวทางในการปกครอง โดยยึดหลักธรรมสำคัญอย่างน้อย 5 ประการ หลักธรรมดังกล่าวได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ธรรม ราชสังคหัตถุธรรม ละเว้นอกติและยึดหลักธรรมาธิปไตย¹ เป็นหลักในการใช้อำนาจปกครอง

¹ รายละเอียดของแต่ละหลักธรรมโปรดดูในหนังสือของจันทน์ อดิวัฒนสิทธิ์ (2545: 98-99) และ สมบุญ สุขสำราญ (2527: 21-24)

อธิปไตย 3

อธิปไตย คือ ความเป็นใหญ่ (จันงค์, 2545: 100) เป็นคำสอนที่มีกล่าวไว้ในสังคิติกสูตร ท่านผู้รู้อธิบายในแนวเดียวกันคือ

1. อัตตาริปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ศักดิ์ศรีเกียรติภูมิตลอดจนผลประโยชน์ตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนและสิ่งทีเนื่องด้วยตนเป็นประมาณ
2. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ ห้วนไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ ไม่มีหลักการที่แน่นอน กระทำการด้วยปรารถจะเอาใจหมู่ชน หากความนิยมหรือห้วนกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ
3. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถสิ่งทีได้ศึกษาตรวจสอบข้อเท็จจริง และความคิดเห็นทีรับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีทีสุด เต็มขีดแห่งสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่าเป็นไปโดยชอบธรรมและเพื่อความดีงามเป็นประมาณ

เมื่อรู้หลักอย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐ ฟังถือหลักข้อ 3 คือ ธรรมาธิปไตย (ปรีชา, 2534: 18-19 อ้างถึง พระเทพเวที, 2520)

ปรีชา (2534: 19) ได้กล่าวว่า ผู้ทีนำคำสอนเรื่องอธิปไตย 3 มาเป็นหลักการหนึ่งในการอธิบายปรัชญาการเมืองของพุทธศาสนา มักจะเข้าใจว่า คำว่า อธิปไตยดังกล่าวมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าอธิปไตยทีใช้กันในปัจจุบัน เช่น ประชาธิปไตย อภิชนาธิปไตย คณาธิปไตย เป็นต้น อันทีจริงคำว่าอธิปไตยทีแบบทีพระพุทธองค์ทรงสอนกับแบบทีใช้กันในปัจจุบันต่างก็หมายถึงความสมควรทีจะเป็นใหญ่ทั้งคู่ แต่อธิปไตย 3 นั้นเน้นหลักทีผู้ปกครองพึงยึดถือคือ เมื่อเป็นผู้ปกครองแล้วจะยึดถืออะไรเป็นใหญ่ ส่วนอธิปไตยทีใช้ในคำต่าง ๆ ในปัจจุบันเน้นว่า อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจในการปกครองควรอยู่ที่ใครหรืออยู่ที่ใคร เช่น อยู่ที่ประชาชน ทีขุนนางหรือพวกเศรษฐี เป็นต้น

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ(2529: 51) ได้วินิจฉัยเนื้อหาสาระของอธิปไตย 3 นี้ว่า เป็นหลักการปกครองโดยธรรม มิได้ให้ยึดตัวบุคคล แต่ให้ยึดหลักการกติกากฎระเบียบของสังคม ขณะที่จันงค์ (2545: 100) ถือว่า หลักอธิปไตย 3 นี้ เป็นหลักการทีประชาชนในฐานะเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองควรประพฤติปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะผู้ใต้การปกครอง คือ ประชาชนทั้งหลายใน

ประเทศซึ่งเป็นผู้ที่จะต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่และคุ้มครองจากผู้ปกครอง การแบ่งคนเป็นผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองนี้ถือว่าการแบ่งโดยหน้าที่ สถานภาพการเป็นผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองอาจเปลี่ยนแปลงสลับกันไปมาได้ตามสถานการณ์

กล่าวโดยสรุปแล้ว หลักอธิปไตย 3 โดยตัวของคำสอนเองไม่ได้บอกว่าเป็นระบอบการปกครองชนิดใด แต่เป็นการชี้แนะให้เห็นถึงความเป็นใหญ่ทั้ง 3 คือ อธิปไตย ที่ถือว่าตนเป็นใหญ่ โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่และธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ ว่ามีข้อแตกต่างกันหรือข้อดีข้อเสียอย่างไร โดยที่ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองต่างสามารถนำหลักธรรมนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในระบอบการปกครองของพวกเขาได้ทั้งสิ้น กล่าวคือ ผู้ปกครองสามารถนำหลักธรรมนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการบริหารปกครองรัฐของตน โดยเลือกยึดหลักธรรมาธิปไตยซึ่งเป็นแนวทางผู้ปกครองที่ดี ในขณะที่ผู้ใต้ปกครองหรือประชาชนเองก็สามารถใช้หลักธรรมนี้ในการพิจารณาผู้ปกครองของตนว่าเข้ากับลักษณะผู้ปกครองแบบใดใน 3 ลักษณะ หากไม่ใช่ลักษณะของผู้ปกครองแบบธรรมาธิปไตยแล้ว ผู้ใต้ปกครองก็มีสิทธิที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองได้ตามแต่ลักษณะวิธีการที่แต่ละสังคมได้กำหนดไว้ในระบอบการปกครองของตน

นอกจากหลักธรรมที่ได้กล่าวมาข้างต้นคือ อัครัญญสูตรและอธิปไตย 3 แล้ว ยังมีหลักธรรมอื่น ๆ ในพระไตรปิฎกอีกที่เป็นคำสอนสำหรับผู้ปกครองที่ดีที่ยิ่งใหญ่จะนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดความมั่นคง สงบสุขและเจริญรุ่งเรืองให้แก่รัฐของตน แต่อย่างไรก็ตาม “เราก็ได้เห็นแล้วว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงกำหนดรูปแบบของรัฐและไม่มีรูปแบบใดที่เหมาะสมแก่คนทุกที่ทุกเวลา และทุกระบบสามารถปรับปรุงส่วนที่บกพร่องเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนได้ทั้งสิ้น จึงทรงเลือกวิธีชี้ข้อบกพร่องและเสนอให้ปรับปรุงข้อบกพร่องของแต่ละระบบมากกว่า...” (ปรีชา, 2540: 162-163)

2. แนวความคิดของพระสงฆ์เกี่ยวกับการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับอำนาจการเมือง

สถาบันสงฆ์ในประเทศไทยมีพระสงฆ์จำนวนมากที่เป็นพระนักการศึกษา พระนักคิด ได้เสนอแนวความคิดต่าง ๆ แก่สังคมมากมาย หนึ่งในแนวความคิดเหล่านั้นก็คือแนวความคิดทางการเมือง ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของคำว่า “การเมือง” ไว้ในหนังสือธรรมะกับการเมืองของท่านว่า “การเมืองนั่นคือระบบแห่งการจัดหรือการทำ เพื่อทุกคนอยู่เป็นผาสุก โดยไม่ต้องใช้อาชญา” (พุทธทาสภิกขุ, 2522: 124) การเมืองจึงเกี่ยวข้องกับธรรมะและ

เกี่ยวข้องกับทุกคน พุทธบริษัทจึงควรสนใจการเมืองเพราะการเมืองเป็นเรื่องของมนุษย์ เมื่อสนใจการเมืองก็จะเข้าใจการเมืองและเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างถูกต้อง การเข้าไปเกี่ยวข้องจะต้องยึดหลักประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่โดยไม่ต้องละทิ้งประโยชน์ส่วนตัว พุทธบริษัทมีหน้าที่ช่วยกันแก้ปัญหาทางการเมืองให้หมดไป โดยทำให้การเมืองเป็นกิจกรรมที่ประกอบด้วยธรรมะ การเมืองจึงจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่มนุษย์ได้ (พระมหาวิชัย, 2543: 16 อ้างถึง พุทธทาสภิกขุ, 2537) จากตรัสสนะนี้ท่านมิได้ระบุโดยตรงว่าพระสงฆ์ควรมีบทบาทอย่างไร แต่ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท พระสงฆ์จึงมีหน้าที่ในการทำให้การเมืองประกอบด้วยธรรมะด้วย โดยที่การทำหน้าที่นั้นต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ร่วมกันของสังคม (พระมหาวิชัย, 2543: 16-17)

แต่อย่างไรก็ตาม ท่านพุทธทาสภิกขุก็ไม่ค่อยจะไว้วางใจมนุษย์ ดังข้อความที่ท่านเขียนในหนังสือธรรมะกับการเมืองว่า

นักปรัชญาการเมืองแต่โบราณ ขอร้องให้ทุกคนเป็นสัตว์การเมือง (Political animal) คือมีหน้าที่สนใจการเมือง ร่วมกันจัดสังคมให้อยู่กันอย่างสงบสุขโดยไม่ต้องใช้อาชญา แต่คนสมัยนี้ทำได้มากเกินไปขนาดที่เรียกว่า การเมืองจิ้นสมอง แล้วใช้การเมืองนั่นเองเป็นเครื่องกอบโกยหรือฟาดฟันผู้อื่น ครอบงำผู้อื่น เพื่อประโยชน์ของตนเองฝ่ายเดียว ดังนั้นแทนที่การเมืองจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นเรื่องศีลธรรมก็กลายเป็นเรื่องอุปัทวเหตุร้ายในโลกไปเสีย (พุทธทาสภิกขุ, 2522: คำนำ)

พระพรหมมัจฉลาจารย์หรือท่านปัญญานันทภิกขุ (2528 อ้างถึงใน วุฒินันท์, 2541: 123) ได้กล่าวถึงการเมืองกับพระสงฆ์ว่า

...การเมืองคือเรื่องการจัดบ้านจัดเมือง ทุกคนมีส่วนที่จะจัดการบ้านการเมืองให้มันดีขึ้น พระนี่ก็เป็นนักการเมืองเหมือนกัน แต่เป็นนักการเมืองทางจิตวิญญาณ ชาวบ้านก็เป็นนักการเมืองในทางวัตถุ เราเป็นนักการเมืองแบบจัดบ้านจัดเมืองให้มันเรียบร้อย บ้านเมืองจะได้อยู่เย็นเป็นสุขนั่นคือการเมือง การสอนให้ประพฤติดีประพฤติชอบ อันนี้จะทำให้อยู่กันอย่างมีความสุขสบาย รู้จักประชาธิปไตยที่ถูกต้อง ให้เลือกผู้แทนที่ถูกต้อง เลือกตัวแทนที่ดี เรื่องเหล่านี้พระจำเป็นต้องสอน สอนธรรมนี้แหละไม่ได้เสียหยาอะไร...

การจัดบ้านจัดเมืองให้ได้สงบสุขในที่นี้คือ การชี้แจงการสอนธรรมะให้กับประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความสงบสุข โดยการรู้จักเลือกบุคคลเข้าไปบริหารประเทศ เป็นนักการเมือง นักการเมืองทางจิตวิญญาณจึงหมายถึง การจัดจิตใจให้คนมีคุณธรรมในการปกครองประเทศ การบริหารบ้านเมือง ท่านปัญญานันทภิกขุยังเน้นให้ความสำคัญกับแนวทางการเมือง โดยท่านมีความเห็นว่า การพัฒนาให้สาธารณชนสนใจการเมืองมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของประเทศ เพราะการเมืองเป็นสิ่งที่ทุกคนรวมทั้งพระสงฆ์ด้วย ควรให้ความสนใจ ประเทศใดก็ตามที่สาธารณชนไม่สนใจการเมืองของชาติ ประเทศนั้นอาจถูกระบอบเผด็จการครอบงำ (ผาสุก และคริส, 2542: 635)

ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (พระมหาวินัย, 2543: 17) เห็นว่า

...การเมืองเป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม สร้างสรรค์ประโยชน์สุขของประชาชนและความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงของประเทศชาติ การเมืองโดยเนื้อแท้จึงเป็นสิ่งดีงาม เกี่ยวข้องกับทุกคนและมีผลกระทบต่อทุกคน พระสงฆ์อยู่ในสังคมก็มีบทบาททางการเมือง แต่บทบาทนี้ก็เป็นบทบาทจำเพาะ บทบาทนี้คือการแนะนำสั่งสอนธรรมเกี่ยวกับการเมืองเสนอให้นักการเมืองหรือผู้ปกครองมีคุณธรรม และพระสงฆ์ก็ต้องตั้งอยู่ในธรรมคือ มีความเป็นกลาง ต้องแสดงธรรมโดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวม มิใช่มุ่งให้เกิดผลประโยชน์ส่วนตัวแก่บุคคล กลุ่มคนหรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด และจะต้องรักษาความเป็นอิสระของสถาบันสงฆ์ไว้เพื่อเป็นหลักประกันให้พระสงฆ์รุ่นต่อ ๆ มาได้แสดงบทบาททางการเมืองที่เหมาะสมได้ พระสงฆ์ไม่ควรเข้าไปก้าวท้าวในกิจการภายในของบ้านเมือง พระสงฆ์ต้องถือกุศลแก่อาณาจักรเท่าที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ต้องทำหน้าที่เชื่อมรัฐกับราษฎร์ ดังเช่นที่พระสงฆ์ในอดีตได้ทำหน้าที่ในการเชื่อมราชกับราษฎร์มาแล้ว

พระเทพกิตติปัญญาคุณหรือกิตติวุฒโฒภิกขุ ได้ให้ความหมายของคำว่าการเมืองและบทบาทของพระสงฆ์ โดยแบ่งเป็นการเมืองในอดีตกับการเมืองในปัจจุบันไว้ว่า

...ในอดีต การเมืองเป็นเรื่องของการปกครอง เป็นเรื่องของคุณธรรม เรื่องของการจัดสวัสดิการของผู้มีอำนาจในแผ่นดินจะพึงกระทำ ไม่ว่าจะเป็นพระราชา หรือใครก็ตามก็ต้องทำหน้าที่เพื่อขจัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่อาณาประชาราษฎร์ของตนเองเป็นหลักใหญ่ พร้อมทั้งชี้แนวทางการดำเนินชีวิตที่ไปสู่ความสุข ความเจริญ ความก้าวหน้าเป็น

ที่ตั้ง...แต่การเมืองปัจจุบัน เราตีความว่าหมายถึง การต่อรองให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ ทั้งผลประโยชน์ระหว่างบุคคล ระหว่างพรรค ระหว่างประเทศ การเมืองในปัจจุบันจึงเน้นหนักไปในเรื่องของผลประโยชน์ จึงเป็นเรื่องที่เราจะต้องจำกัดขอบเขตบทบาทที่พระสงฆ์จะเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง การเข้าไปเกี่ยวข้องของพระสงฆ์จึงเข้าไปเกี่ยวข้องในลักษณะที่เป็นครุมากกว่า พระพุทธศาสนาอยู่เหนือการเมือง แต่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางปฏิบัติของนักการเมือง เหมือนพระพุทธองค์ทรงสอนกษัตริย์ในครั้งพุทธกาลให้ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ซึ่งก็คือหลักการปกครองของนักการเมืองที่ใช้อำนาจในสมัยนั้น (วุฒินันท์, 2541: 143-144)

พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) ได้แสดงถึงความสนใจในทางการเมืองอยู่มาก มีทั้งที่ปรากฏเป็นบทความ งานเขียน และอื่น ๆ เช่น มีผู้รวบรวมความคิดทางการเมืองของท่านไว้ว่า

...คนที่พูดว่า พระอย่ามายุ่งกับการเมือง แสดงว่ายังไม่เข้าใจการเมืองอย่างถูกต้อง การเมืองเป็นเรื่องของส่วนรวม ทุกคนต้องสนใจและร่วมกันทำ พระไม่ลงไปสมัครเป็นผู้แทนหรือ แต่พระจะต้องทำหน้าที่ผู้พิทักษ์ธรรม นำศาสนาไปใส่ไว้ในการเมือง เพื่อให้การเมืองเป็นเรื่องของความบริสุทธิ์ยุติธรรม ถ้าการเมืองขาดหลักทางศาสนาแล้ว การเมืองจะเป็นเรื่องของความเลวร้ายอย่างที่สุด (วุฒินันท์, 2541: 129 อ้างถึงไพโรจน์, 2536)

ขณะที่ในส่วนบทบาทของพระสงฆ์ในทางการเมืองนั้น พระราชธรรมนิเทศหรือพระพยอมเห็นว่า

การมีบทบาทของพระสงฆ์ต้องอยู่ในขอบเขตที่เรียกว่าเข้าไปตักเตือนสั่งสอน ไม่เข้าข้างพรรคใดพรรคหนึ่ง ไม่ดำเนินฝ่ายค้าน ไม่ขึ้นชมรัฐบาล อย่าให้เสียความเป็นกลาง พระสามารถเทศน์ตำหนิ ตักเตือนสั่งสอนนักการเมืองให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม เหล่านี้ถือว่าเป็นหน้าที่ แต่พระโดยทั่วไปไม่อยากทำเพราะอาจเป็นโทษเป็นภัยแก่ตน (วุฒินันท์, 2541: 149)

จากแนวความคิดทางการเมืองของพระเถระสำคัญที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า มีความคิดทางการเมืองเป็นไปในทางเดียวกันคือ การเมืองเป็นเรื่องของคนทุกคนในสังคมไม่เว้นแม้แต่

พระสงฆ์ที่จะช่วยกันจัดการให้สังคมที่ตนอยู่ มีความสุข มั่นคง และเจริญรุ่งเรือง พระสงฆ์ไม่ควรเกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรง ไม่ควรเป็นเครื่องมือทางการเมือง ควรมีบทบาทเพียงแค่เป็นผู้สอนธรรม เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ แต่ไม่เป็นผู้จัดการเสียเอง (พระมหาวิชัย, 2543: 18)

3. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องเกี่ยวกับสถาบันสงฆ์ในอดีตที่ผ่านมา นั้น มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวมากมายหลายมิติ ยกตัวอย่างเช่น

คณินนิตย์ (2526) เรื่อง “คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา: การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร

นันทนา (2516) เรื่อง “บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เปรมวิทย์ (2533) เรื่อง “การก่อตั้งและขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พ.ศ.2394-2473)” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วรชัย (2539) เรื่อง “การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศรีสุพร (2530) เรื่อง “ความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์: ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย (พ.ศ.2368-2464)” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัจฉรา (2523) เรื่อง “การฟื้นฟูพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(พ.ศ.2325-2394)” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุทิศ (2523) เรื่อง “เศรษฐกิจวัดในกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2411-2523” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นศึกษาที่สถาบันสงฆ์เป็นหลัก เช่น ศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ บทบาทของพระสงฆ์ในการสืบทอดพระพุทธศาสนา การสถาปนาธรรมยุติกนิกาย การปกครองคณะสงฆ์ เป็นต้น ทำให้ไม่เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับสถาบันอื่น ๆ ในสังคม ขณะที่งานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทหรือความสัมพันธ์ของสถาบันสงฆ์กับสถาบันอื่น ๆ ในสังคมนั้น ได้แก่

สันติ (2528) เรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์: ศึกษากรณีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นิตยา(2524) เรื่อง “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา” ปริญญาบัตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

พาสนา (2524) เรื่อง “บทบาทของคณะสงฆ์ในเรื่องการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น ยังเป็นเรื่องที่อยู่ตัวบุคคลหรือเฉพาะด้าน โดยเฉพาะกับสถาบันทางการเมืองไทยที่ผู้วิจัยต้องการศึกษานั้น มีงานวิจัยที่ได้ทำการศึกษาไว้ในหลายช่วงเวลาและต่างมุมมองกัน เช่น

นฤมล (2525) เรื่อง “พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งให้ภาพของสถาบันสงฆ์ที่ครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกผนวชและได้ตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นนั้น มีส่วนช่วยสร้างความมั่นคงทางการเมืองให้แก่สถานภาพพระมหากษัตริย์ของพระองค์ในเวลาต่อมาด้วย

ในส่วนของสายชล (2546ก) เรื่อง “พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก(พ.ศ.2325-2352)” สายชลได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของพระมหากษัตริย์ไทยในการที่จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่ถูกทำลายลงภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ให้กลับมารุ่งเรืองใหม่อีกครั้ง ทั้งนี้เพราะความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาก็เป็นเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของราชอาณาจักรด้วย การปฏิรูปศาสนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกตามที่สายชลได้เสนอมานั้น ไม่เพียงแต่เฉพาะการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ ซึ่งเป็นความเจริญทางวัตถุเท่านั้น ในด้านความคิดต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาได้มีการฟื้นฟูปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่ที่ได้รับการเน้นมากในสมัยนี้คือ พุทธศาสนาแบบมนุษยนิยมที่มีลักษณะเชื่อในปัญญาของมนุษย์และเน้นการบรรลุอุดมคติของพุทธศาสนาในโลกนี้โดยอาศัยการสั่งสมปัญญาความรู้ โดยแนวคิดดังกล่าวก็มีส่วนที่เอื้อต่อการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 1 ตามที่สายชลได้เสนอไว้ในงานวิจัย แต่งานวิจัยทั้งสองเรื่องนี้เป็นงานวิจัยที่ใช้สำหรับเป็นข้อมูลและแนวทางให้แก่ผู้วิจัยได้ใช้ศึกษาเป็นพื้นฐานต่อไปเท่านั้น เพราะไม่ได้อยู่ในช่วงเวลาที่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา คือในช่วง พ.ศ. 2500-2516

ในประเด็นเรื่องสถาบันสงฆ์กับการเมืองไทย พ.ศ. 2500-2516 ที่ผู้วิจัยจะทำการศึกษานั้นยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นบางเรื่องในการศึกษาเกี่ยวกับสถาบันสงฆ์กับการเมืองไทยด้วย เช่น

นาฎนภา (2536) เรื่อง “บทบาทของคณะสงฆ์ในหัวเมืองอีสานในการสนับสนุนนโยบายการปกครองของรัฐระหว่าง พ.ศ.2435-2505” ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร มุ่งศึกษาถึงบทบาทของคณะสงฆ์ในหัวเมืองอีสาน ในการสนับสนุนการปกครองของรัฐตั้งแต่ พ.ศ. 2435-2505 พบว่าบทบาทของคณะสงฆ์ในด้านการศึกษาดำเนินนโยบายรวมชาติในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการเผยแพร่วัฒนธรรมไทยตามนโยบายในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม และด้านการพัฒนาชุมชนตามนโยบายของรัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในหัวเมืองอีสานมาตลอดจนถึงปัจจุบัน

วุฒินันท์ (2541) เรื่อง “พระสงฆ์กับการเมือง: แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน” ปริญญาโทอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล งานวิจัยนี้ศึกษาถึงหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัย บทบาทที่มี

ในทางการเมืองทั้งในประวัติศาสตร์และในปัจจุบัน และศึกษาความสอดคล้องและไม่สอดคล้องระหว่างหน้าที่ตามพระธรรมวินัยกับบทบาทที่ได้แสดงออกในทางการเมือง ซึ่งผลการวิจัยพบว่า “พระสงฆ์” ได้ทำหน้าที่ตามพระธรรมวินัยและแนวทางที่มีในพระธรรมวินัยนั่นเอง เป็นช่องทางที่ทำให้พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง จากการศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในประวัติศาสตร์ไทยพบว่า พระสงฆ์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองถึงในระดับชาติ ส่วนความสอดคล้องและไม่สอดคล้องระหว่างหน้าที่ตามพระธรรมวินัยกับบทบาทที่แสดงออกในทางการเมืองนั้น ในส่วนที่สอดคล้องพบว่า พระสงฆ์มีจุดมุ่งหมายในการแสดงแนวคิดและบทบาทในทางการเมืองเพื่อความผาสุกของบ้านเมืองโดยปราศจากอคติ วางตนเป็นกลางไม่ประพฤตินอเนียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แสดงตนอยู่ในฐานะที่ประชาชนรับได้และไม่ผิดพระธรรมวินัย ในส่วนที่ไม่สอดคล้องพบว่า พระสงฆ์ที่เข้าไปมีบทบาทนั้น ฝักใฝ่ในอำนาจและมุ่งหวังผลประโยชน์จนเกินขอบเขต ซึ่งประชาชนรับไม่ได้และผิดพระธรรมวินัยด้วย

สายธาร (2533) เรื่อง “บทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย (พ.ศ.2445-2530)” ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ได้ศึกษาพบว่า คณะสงฆ์ไทยมีปัญหาทั้งทางด้านการปกครอง การจัดศาสนศึกษา การเผยแผ่และการสาธารณูปการ โดยมีมูลเหตุสำคัญของปัญหาต่าง ๆ มาจากการจัดศาสนศึกษาหรือการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรไม่มีระบบที่เป็นเอกภาพ ขาดการพัฒนาหลักสูตรที่เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันมหาเถรสมาคมก็ประสบกับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากการขาดความร่วมมือจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ขาดอำนาจในการสั่งการเพื่อผลปฏิบัติจริง การเป็นองค์กรที่ประกอบด้วยผู้ชราภาพเป็นส่วนมาก เป็นต้น ทั้งนี้แนวทางในการกำจัดและลดอุปสรรคที่สำคัญก็คือ การเพิ่มประสิทธิภาพในการสนองงานของกรมการศาสนา อีกทั้งพระมหาเถระที่ประกอบขึ้นเป็นมหาเถรสมาคม จะต้องใจกว้างยอมรับแนวความคิดและหลักการบริหารแบบใหม่ที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย ตลอดจนสื่อมวลชนและพุทธศาสนิกชนทุกคนจะต้องตระหนักว่า ตนมีหน้าที่ในการปกป้อง เชิดชู ส่งเสริม และแก้ไขปัญหาสถาบันสงฆ์ด้วย

เสวก (2540) เรื่อง “บทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารคณะสงฆ์ไทย (พ.ศ. 2505-2535)” ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ได้ศึกษาพบว่า นับตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา การบริหารคณะสงฆ์ไทยได้ประสบกับปัญหาหลายประการ เฉพาะในเรื่องการบริหารงานที่ได้มีการรวบรวมอำนาจไว้ที่

มหาเถรสมาคม เป็นผลให้การบริหารงานไม่คล่องตัว เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในคณะสงฆ์ไม่สามารถดำเนินการแก้ไขได้ทันทั่วถึง ทำให้การบริหารงานในคณะสงฆ์ไม่ราบรื่น ในระยะที่มีการบังคับใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้เกิดปัญหาขึ้นหลายกรณี อาทิ พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตนนอกกรอบนอกทางจากพระธรรมวินัย การเกิดขึ้นของขบวนการสงฆ์ต่าง ๆ ฯลฯ แนวทางการแก้ไขก็คือ ต้องมีการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ในส่วนที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารคณะสงฆ์ เพิ่มเติมบทบัญญัติที่สำคัญบางประการ โดยเฉพาะในเรื่องบทบาทหน้าที่ของกรรมการศาสนาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธให้ชัดเจน หลักเกณฑ์การอุปสมบท การควบคุมการสร้างวัดอุ้มงคลและเครื่องรางของขลัง รวมถึงการมีบทลงโทษทางอาญาสำหรับพระสงฆ์ที่ต้องอาบัติปาราชิก

อริยา (2526) เรื่อง “บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย(พ.ศ. 2500-2520)” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเน้นศึกษาเฉพาะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ยังขาดการมองประเด็นด้านอื่น ๆ เกี่ยวกับนโยบายของรัฐที่มีต่อสถาบันสงฆ์ รวมทั้งแนวความคิด อิทธิพลทางอุดมการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ที่มีผลต่อการแสดงบทบาทของคณะสงฆ์ในสังคม นอกจากนี้ในส่วนของผู้วิจัยเองก็ไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดของอริยาที่ว่า “การรับความเจริญของต่างประเทศมาปรับปรุงกิจการภายในของประเทศไทยนี้เป็นการรับเอาความเจริญเฉพาะทางด้านวัตถุเท่านั้นแต่ในทางแนวคิดและเรื่องเกี่ยวกับศาสนานั้นค่านิยมตามประเพณีแบบดั้งเดิมและพระพุทธศาสนายังคงมีอิทธิพลอยู่มากในสังคมไทย” ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยมีความเห็นถึงความเจริญทางด้านความคิดแบบตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดทางพุทธศาสนาด้วยเห็นได้จากแนวคิดในการก่อตั้งธรรมยุติกนิกายและแนวคิดต่าง ๆ ของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในแต่ละสมัยตามการศึกษาของศรีสุพร ช่วงสกุล (2530) รวมทั้งในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์และจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้วิจัยทำการศึกษานั้น ปรากฏว่าอิทธิพลแนวคิดและอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยของสหรัฐอเมริกา ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อสังคมไทยซึ่งในเวลานั้นถูกอำนาจเผด็จการทหารปกครองอยู่ และสถาบันสงฆ์เองก็ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทของตนให้สอดคล้องกับแนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองดังกล่าวด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของรัฐบาลทหารในช่วง พ.ศ. 2500-2516 ที่มีต่อสถาบันสงฆ์ด้วย และพบว่าเรื่อง “การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ” ของ ทักษ์ (2526) ได้ทำการศึกษาไว้และเป็นการศึกษาเกี่ยวกับระบบการเมืองในสมัย

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งทักษ์เรียกว่า “ระบบฟอซนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ” โดยในการวิจัยของทักษ์ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ทางการเมืองและสังคมในช่วงเวลานั้นเป็นการเล่าเรื่องและเหตุการณ์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์มากกว่า ไม่ได้มีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุหรือกรณีความขัดแย้งของปัญหาที่เกิดขึ้น จึงทำให้การเสนอประเด็นเกี่ยวกับการใช้อำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในการเข้าแทรกแซงสถาบันสงฆ์ เช่น การคัดเลือกพระสังฆราชองค์ใหม่ การทำให้วัดเข้ามาอยู่ในเส้นทางแห่งอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำประเทศ และการปราบปรามพระสงฆ์ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับบทบาทดังกล่าวของผู้นำประเทศนั้น ยังขาดการตีความและการวิเคราะห์โดยใช้การอ้างเหตุและผล

ในส่วนของงานวิจัยของ วรริกา (2532) เรื่อง “กระบวนการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ชี้ให้เห็นว่า สถาบันสงฆ์มีส่วนสำคัญในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และยังเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการเสริมนโยบายทางการเมืองการปกครองให้เข้มแข็งและเป็นไปอย่างเรียบร้อยโดยเฉพาะการขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ในการต่อสู้ป้องกันภัยจากคอมมิวนิสต์ แต่ทั้งนี้งานวิจัยดังกล่าวไม่ได้ศึกษาเจาะลึกมากนักในประเด็นที่เกี่ยวกับสถาบันสงฆ์เท่าที่ควร เพราะเป็นการศึกษาที่เน้นบทบาทและกระบวนการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นหลัก

ขณะที่งานวิจัยของศักคินา (2526) เรื่อง “รัฐและอุดมการณ์ในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2500-2506)” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ชี้ให้เห็นว่า บรรดาชนชั้นปกครองในสังคมไทยและสังคมอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างพากันรับเอาศาสนา ขนบธรรมเนียม พิธีกรรมต่าง ๆ มาเป็นเครื่องมือเสริมสร้างบุญบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ให้กับตน ทั้งศาสนาฮินดู ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธต่างก็ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมืออธิบายความชอบธรรมและสร้างเสถียรภาพให้กับการปกครองของชนชั้นปกครอง ในส่วนของสังคมไทยเอง สถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันศาสนาพุทธนั้นมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อกันต่างสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยฝ่ายศาสนาให้ความชอบธรรมแก่พระมหากษัตริย์และชนชั้นผู้ปกครองกับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านยอมรับระบบ ขณะเดียวกันพระมหากษัตริย์ก็พิทักษ์ศาสนาจากศัตรู ให้ที่ดินและแรงงานแก่วัดให้สมณศักดิ์แก่พระ แต่งตั้งพระสังฆราชและพระราชาคณะ ศาสนาพุทธช่วยให้ชนชั้นศักดินาปกครองง่าย รักษาสันติภาพให้สังคม วัดและพระสงฆ์จะเป็นบุญแก่สำคัญที่เชื่อมโยงประชาชนในชนบทกับรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐในยุคเผด็จการทหารที่ได้ใช้ความสัมพันธ์

ระหว่างสถาบันการเมืองกับสถาบันสงฆ์มาสนับสนุนการดำเนินนโยบายของรัฐได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของศักดินาก็ไม่ได้ให้รายละเอียดในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับการเมืองไทยในช่วง พ.ศ. 2500-2516 มากนักเพราะเป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาในเรื่องของรัฐและอุดมการณ์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เท่านั้น

จากประเด็นที่กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งให้เห็นว่า บทบาทของสถาบันสงฆ์ที่มีต่อสังคมนั้นมีความสำคัญมากโดยเฉพาะในทางการเมือง ซึ่งในงานวิจัยต่างๆ ที่ผ่านมา ที่ได้มีการศึกษามาแล้วเป็นจำนวนมากนั้น ยังไม่มีงานวิจัยชิ้นใดที่ได้ศึกษาเรื่อง “สถาบันสงฆ์กับการเมืองไทย พ.ศ. 2500-2516” ไว้โดยตรงหรือให้รายละเอียดของเรื่องดังกล่าวได้อย่างชัดเจน ดังนั้นประเด็นเรื่อง “สถาบันสงฆ์กับการเมืองไทย พ.ศ. 2500-2516” ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลเผด็จการทหารทำการปกครองประเทศไทยนั้น จึงเป็นหัวข้อที่มีความน่าสนใจและสามารถที่จะทำการศึกษาวิจัยต่อไปได้อย่างละเอียดและลุ่มลึกมากขึ้น